

Förlusten och exilen

av Anders Kjällström
socionom och leg psykoterapeut

Artikel i:
”Att möta det man möter”
erfarenheter från Stödcentrum efter brandkatastrofen i
Göteborg.
- Lars Rönmark (red). FoU i Väst 2001, Göteborg.

Presentation

I en fattig stadsdel i Nordöstra Göteborg dog åtta ungdomar och många skadades svårt i branden på Backplan. Ett kvinnligt nätverk ombildades genast till en stödgrupp. För många av kvinnorna kom förlusten på toppen en redan tidigare svår livssituation i exil och utanförskap. Efter ett år bjöds samordnaren vid Stödcentrum Nordost, Anders Kjällström, in som ledare för gruppen. I essän berättar han om vägen in till gruppen och analyserar verksamheten i gruppen som en ”skola i samhällskunskap”.

När alla vägar är stängda och maktlösheten är det enda som finns kvar kan det ändå finnas ett hopp om en utväg. Detta hopp kan föra en människa långt. Kjällström anger med ett citat från Dostojevskij – ”man måste ha någon att vända sig till” – den roll som Stödcentrum hade för flera av de drabbade mammorna.

Förlusten och exilen

Av Anders Kjällström, socionom och leg. psykoterapeut

”Man måste ha någon att vända sig till”

Fjodor Dostojevskij

Inledning

Det här är en berättelse om en grupp kvinnor med flyktingerfarenhet som förlorade barn eller vars barn blev skadade i brandkatastrofen. Flera av kvinnorna kände varandra sedan tidigare och var redan organiserade i ett nätverk. Andra anslöt sig och gruppen blev en arena för att bearbeta katastrofens olika följder. I januari 2000 bjöds Stödcentrum in av gruppen och jag blev ledare för gruppen tillsammans med en kvinna som kände gruppen väl. Syftet med essän är att skildra mammornas situation och visa hur och varför gruppen kom att lämna viktiga bidrag till integration i samhället. Jag ska även försöka analysera de processer som utvecklades i gruppen och ledarskapets funktioner.

Jag vill tacka Alem Bennet, den kvinnliga ledaren i gruppen för denna gemensamma resa vi gjorde. Utan hennes medverkan hade detta inte kommit till stånd. I texten kommer jag att benämna henne med sitt förnamn Alem.

”Främlingens vänner, bortsett från de sköna själar som känner sig tvungna att idka välgörenhet, kan bara vara de som känner sig främmande för sig själva”

Julia Kristeva, Främlingar för oss själva

Resan till begravningsplatsen

För min del började mötet med kvinnorna med en resa till begravningsplatsen där deras barn låg begravda. Det var en dag i mars 1999. En skolkurator och en anställd vid en fritidsgård som kände de avlidna barnen väl hade ordnat en gemensam bussresa dit ut. Jag följde med och körde bussen. Vi samlades på förortstorget under förmiddagen. När jag kom dit hade en liten grupp kvinnor redan anlänt.

Jag går fram till kvinnorna, blir presenterad och sträcker fram min hand för att hälsa. De avböjer handslaget med ett tydligt kroppsspråk. En känsla av att vara bortkommen och avvisad griper tag i mig. Jag ser hur de granskade mig med sina blickar lite på avstånd. Fler kommer ner till torget och det är oklart för mig vilka som ska åka med. Vi väntar ytterligare en stund på några som inte kommit. Så gör sig alla klara att åka. En man i sällskapet hoppar in i bussen just som vi är på väg att köra. Jag får inte klart för mig vilken relation han har till de övriga i bussen.

Vi är nio personer i minibussen. Turen går västerut, från det fattiga Nordost genom stadens centrala delar till det välbeställda Billdal vid havet. Där i en sluttning ligger den muslimska begravningsplatsen.

Luften är kylig och klar och vi stannar flera timmar. Vi går alla fram till barnens olika gravar, stannar en stund vid varje. Sorgen och saknanden är överväldigande. Efter en liten stund vänder sig kvinnorna i riktning mot Mekka och ber.

Mannen som hastigt hoppade in bussen går för sig själv på kyrkogården. Fantasin föds hos oss i personalen att han följde med för att jag som enda man finns med i gruppen av kvinnor. Jag vet fortfarande inte i vilken relation mannen stod till kvinnorna.

När vi kört tillbaka alla till stadsdelen där de bor sitter jag en stund och talar med kolleger som var med på resan. Jag har en kvardröjande känsla av att vara utanför, osäker och bortkommen. Jag tycker inte att jag hade fått någon speciell kontakt med mammorna. Det beror inte bara på att bara ett par av dem behärskar svenska.

Det växer fram en föreställning inom mig att olikheten i kön ökar svårigheten att skapa kontakt med gruppen. Tillsammans med den kulturella skillnaden kommer det att försvåra arbetet. Mina kvinnliga kolleger på Stödcentrum har större förutsättningar utifrån de är kvinnor att skapa kontakt med gruppen. De får försöka fortsätta detta arbete, tänker jag.

Bakgrund

Det fanns förhoppningar från politiskt håll och tjänstemannanivå om att söka nå denna grupp av främst somaliska föräldrar, som var en relativt sett stor drabbad etnisk grupp med flera döda och skadade barn efter katastrofen.

Deltagarna hade haft kontakt med varandra drygt ett år innan jag kom in som ledare i gruppen tillsammans med initiativtagaren. Det fanns förbindelse mellan flera av

kvinnorna sedan den första katastrofveckan. Några kände varandra personligen innan brandkatastrofen. Aktiviteter inriktade på att dämpa katastrofens verkningar kom igång redan dagen efter på initiativ av en kvinna som bodde i området, där åtta ungdomar miste livet. Hon kom senare att leda gruppens aktiviteter. Under den första tiden efter katastrofen kunde uppemot 25 personer delta i gruppen. Det kom även föräldrar från näraliggande bostadsområden, föräldrar till barn som dog och föräldrar till ungdomar som skadats.

Ett par av mammorna hade både förlorat barn och hade överlevande barn. En mamma hade skyndat ned med bil till katastrofplatsen. Hennes ena son hade ringt henne på sin mobiltelefon. Hennes andra son, visade det sig hade avlidit i katastrofen. Samtliga mammor hade flyktingbakgrund och tillhörde de senaste anlända flyktinggrupperna till Sverige. Egna upplevelser av krig var inte ovanligt. En mamma hade kommit till landet drygt ett halvår innan katastrofen.

Under senvåren 1999 hade ett par av mina kvinnliga kollegor träffat gruppen. Dessa träffar hade främst handlat om ekonomiskt stöd för kostnader relaterat till katastrofen. Speciellt framkom önskemål om hjälp att bekosta resa till deras hemländer eller hjälp att bekosta släktingars resor till Sverige. Det hade man redan framfört till kommunens centrale samordnare efter brandkatastrofen och till stadsdelschefen i området tidigare på våren. Vi på Stödcentrum hade inga egna pengar att dela ut och vi hade mycket små möjligheter att påverka socialtjänstens handläggning av sådana ansökningar. Vi kunde dock förklara att ”utlandsresa” för dessa familjer betydde ”hemresa”.

Vi förstod att drabbade föräldrar i många fall känslomässigt slungas tillbaka till upplevelsen av uppbrott, till längtan hem och längtan bort. För de som inte själva hade råd att bekosta resor som uppfattades som helt nödvändiga, infann sig känslor av förtvivlan och maktlöshet. Känslan av maktlöshet infann sig också hos oss på Stödcentrum, då vi såg behovet men inte kunde bistå dem ekonomiskt.

I slutet av november 1999 tog Alem kontakt med Stödcentrum. Gruppen hade uttryckt misstro mot polisutredningen. Det skrevs inget i massmedia under denna period och de hade många förslag på vad polisen dolde. De hade frågor hur följande års resurser och hjälp skulle se ut. De hade även i massmedia uttalat kritik mot vad de uppfattade som uteblivet stöd. Stödcentrum hade de inte fått någon hjälp av.

Organisering

Tillsammans med gruppens ledare utformade jag ett förslag till hur vi kunde möta kvinnornas önskemål. Vi var överens om att bjuda in företrädare för organisationer som arbetade med branden och be dem berätta om sitt arbete och sin verksamhet. Ett av syftena var att de drabbade kvinnorna själva kunde få en inblick i arbetet med branden och direkt information om vilken slags hjälp och stöd som gick att få. Vi kom också fram till att jag tillsammans med henne skulle gå in som ledare under denna period. Gruppen accepterade detta förslag.

Gruppen samlades i en lokal centralt i bostadsområdet och vi kom att träffas där en kväll i veckan. Flera möten under våren var förberedda temamöten. Vi genomförde

träffar med representanter från polis, stadsdelsnämnd, Barn- och ungdomspsykiatri samt primärvården. Det vanligaste var annars att vi samlades och talade utifrån de frågor som var och en var uppfyllda med den aktuella kvällen. Flera mammor i gruppen var i behov av tolk. Vi kom att använda samma tolk under gruppträffarna. Det har inneburit att tolken fått en given roll som en del i gruppen.

Exil och utanförskap

Stabilitet är en tillgång när man som drabbad förälder ska försöka leva vidare efter en sådan här katastrof, men det var just vad många drabbade med flyktingbakgrund saknade. Känslan av utanförskap och att vara annorlunda var påtaglig. Flyktingar har ofta inte en större tilltro till myndigheterna i det egna landet. Inom kulturen är det främst familjen man söker då problem uppstår. Dessa erfarenheter bär man med sig i det nya landet.

Det var inte ovanligt med familjer som gått igenom flera traumatiska händelser i livet. Flera hade upplevelser från kriget, hur släkten kommit ifrån varandra och att man fortfarande saknar släktingar. Ovanpå dessa svåra, och ibland obearbetade förluster, kom brandkatastrofen som dödade eller skadade deras barn. Det blev en omänsklig påfrestning på hela livssituationen.

Det som på ett avgörande sätt förvärrade hela situationen var maktlösheten. Maktlösheten innebär en upplevelse av att inte kunna påverka sin situation och som lätt leder vidare till depression och apati. Flera mammor i gruppen var ekonomiskt beroende av socialtjänsten och var fast i fattigdomsfällan. Efter katastrofen var flera föräldrar ~~var~~ ekonomiskt skuldsatta sedan de följt seden att bjuda hem släktingar.

Arbetslösheten var mycket utbredd i gruppen och denna omständighet försvårade läkningen, enligt mitt sätt att se. Ett arbete ger tillgång till ett sammanhang att vara i, och en struktur för vardagen. Det ger även en ekonomi som du själv kan påverka. Några mammor var timanställda andra deltidsanställda. Dessa anställningsformer gav inte tillräcklig ekonomisk trygghet eller sammanhang att vila i i denna utsatta situation.

Ordet vilshenhet är betecknade för många av dessa föräldrar med flyktingbakgrund. Jag har under dessa år mött många människor med en stor kapacitet inom sig, men som på grund av språkliga och kulturella skillnader till en början har svårt att orientera sig i samhället. Som samhälle agerar vi mycket valhänt eller med misstro och osäkerhet mot det vi uppfattar som annorlunda. I katastrofen slungades föräldrarna obönhörligt in i mötet med den svenska hjälp- och rättsapparaten. Mammorna uttryckte en vilshenhet inför den situation de befann sig i, de var osäkra på hur de skulle gå till väga i den situation de hamnat i. De befann sig i ett känslomässigt kaos. I flera fall hade de inte lärt sig det svenska språket tillräckligt för att klara sig i samhället utan tolk. I språket tillägnas de kulturella modeller som används för att tyda verkligheten. Att inte behärska språket gör individen handlingsoförmögen, vilket bekräftar och befäster känslan av utanförskap. Det var som om kvinnorna bar på en inre upplevelse av att vara skjutna ut

ur kulturens gravitationsfält. Det fanns en djup ångest, som jag uppfattade det, för att bli för sammanhangslös.

I några familjer har de äldre barnen varit länken in i det svenska samhället. De har lärt sig språket och har koderna in i kulturen. Detta familjemönster blir oerhört belastande för syskon vid katastrofer av detta slag. Föräldrarna har till en del abdikerat som föräldrar redan innan katastrofen och syskonen har i ett familjeperspektiv fått för stort ansvar. Det har inneburit att de burit mycket av de praktiska kontakterna för familjen med olika myndigheter efter katastrofen och de upplever sig många gånger mycket övergivna i sina egna upplevelser. De vill ju självfallet, som alla barn, att föräldrarna skall ha det bra och gör allt för att föräldrarna skall må bättre.

Den egna kulturen och familjebanden var ett oerhört stöd för var och en både under och efter katastrofen. Familjerna återsamlas och de ställde solidariskt upp för varandra. I många andra svåra sammanhang är detta förmodligen tillräckligt. I det trauma som varje familj gick igenom krävdes även andra insatser för att inte sorgprocessen skulle frysas.

Jag kallades till gruppen till följd av mammornas olika frågor till samhället och hjälpapparaten. Frågorna rörde en känsla av vilshenhet, utanförskap och vanmakt inför den situation de befann sig i. Samtidigt uppfattade jag frågorna som uttryck för hopp, att de hoppades att samhället kunde göra något för dem som lindrade deras utsatthet.

Hoppet låg i frågorna riktade till oss om att få visshet och adekvat hjälp. Vi människor är kunskapssökande subjekt som aktivt söker skapa meningsbärande sammanhang i vår tillvaro. Det var detta kunskapssökande och projektionerna riktade till samhället som drev processen vidare, som jag ser det, och som gav energin till fortsättningen. Frågorna att få visshet som vi kunde härbärgera. Ofta fanns det bakom frågorna en känsla av misstro, att inte bli tagen på allvar, att den enskildes problem negligerades. Känslan av att stötas bort och känslan av ilska gruppen kunde uttrycka, kunde jag känna inom mig. De ekonomiska kraven som ställdes uppfattade jag ibland som orealistiska, men jag såg dem samtidigt som ett skydd inför den egna situationen. Vi kom att mötas i denna känslomässiga situation, där mycket ilska var en kraft som drev på, en ilska jag mötte i gruppen där jag kom att representera det svenska samhället.

Kanske var det här vi lyckades forma fortsättningen, i mötet mellan mig och de andra, tydligt annorlunda för varandra, i bortstötningen och ilskan, i skillnaden. Villkoret var igenkännandet av dessa känslor inom mig själv och i gruppen, och därefter en vilja att trots detta skapa kontakt mellan oss.

Gruppens aktiviteter

Inledningsvis under våren 2000 organiserade vi det första av fyra olika informativa möten. Till en början fanns det en stor misstro mot samhället och dess representanter (mig inkluderad), men som successivt reducerades under våren efter de träffar vi hade. Det var stundtals känslomässigt starkt laddade möten. Denna misstro kunde i mindre styrka dyka upp senare i processen. Under våren kom mötena alltmera att handla om livssituationen för var och en. I perioder gjorde sig sorgen starkt påmind. Vi kunde tala

och möta olika attityder, åsikter, fördomar och föreställningar. När misstron och rädlorna minskade, ökade i motsvarande grad förmågan att förstå. Härigenom blev gruppen mer konstruktivt handlingskraftig. För många drabbade innehåller hela katastrofen en känsla av orättvisa. Några upplevde i stunden orättvishetskänslan av att förlora sitt barn överväldigande och kunde inte tänka sig något inre lugn förrän hämndkänslan hade fått utlopp. Genom att möta och bemöta varje fråga som dök upp, att söka ge så stor visshet i de svar som kunde ges samt självfallet hålla för det känslösvall som var igång, kunde ångesten och de paranoida föreställningarna sakta reduceras. Långt ifrån alla frågor kunde besvaras med ett enkelt ja eller nej, och vissa av svaren förblev ofullständiga. Dialogen och kommunikationen i gruppen kunde dock hållas på en nivå som bärgade denna osäkerhet.

Det skapade alltid en extra oro i gruppen då de som ansågs som starka personer kom in i djupa känslomässiga svackor. Oron kunde lägga sin förlamande hand på gruppen och jag kände starkt vikten av att hålla kontinuiteten. Sorgen gjorde sig särskilt påmint runt årsdagen och familjens högtidsdagar. Sent på våren 2000 låg fokus i huvudsak på förberedelse och genomförande av de båda rättegångarna. Vi avslutade inför sommaruppehållet med en gemensam resa.

Gruppen kom att fortsätta att träffas under hösten och våren 2001. Samtalen koncentrerades alltmera på situationen och livet efter katastrofen.

Under årsdagarna av katastrofen organiserade den kvinnliga gruppledaren öppet hus där samtliga gruppmedlemmar och andra drabbade föräldrar var välkomna att delta. På samma sätt organiserades öppet hus för de drabbade ungdomarna i området. De anhöriga fick möjlighet att gemensamt åka ned till katastrofplatsen, där minnesstund hölls, och kunde sedan återvända till lokalen för eftersamling.

Som jag inledningsvis skrev så har ett par mammor vars barn överlevde katastrofen varit med i gruppen. De kom i skymundan i relation till föräldrarna vars barn dog. Förlusten och sorgen tog det mesta av utrymmet.

Misslyckade kulturmöten

För ett ögonblick lämnar jag gruppprocessen och övergår till att beskriva integrationsproblem.

I våra möten med representanter från stadsdelsnämnden, barn- och ungdomspsykiatri samt primärvården kom det fram hur lätt missförstånd uppstår. Det handlar om när vi lever i varandras inre upplevelser och tolkningar av varandra. Vi möts i en brytningspunkt mellan olika kulturella modeller som förstår världen och oss själva på olika sätt. Det var i denna skärningslinje träffarna kom att utvecklas.

Primärvården är bristfällig i de nordöstra stadsdelarna. Man har t ex sedan många år tillbaka svårt att rekrytera läkare. Kvinnorna klagade över att det var svårt att få tid och att man kom till olika läkare hela tiden. Under besöken hos läkaren upplevde man sig ofta nonchalant behandlad. Det framkom stora olikheter i sjukdomssyn och rollfördelning mellan läkare och patient, olikheter som inte reddes ut och fördes på tal.

En kvinna berättade hur hon kom med sina besvär, en kraftig förkylning, som oroade henne. Efter en kort undersökning sa läkaren: ”Drick ett glas vatten och ligg högt med huvudet.” Hon var inte nöjd med vare sig diagnos eller behandling.

Den diagnos som läkaren ställde och den behandling som rekommenderades utifrån de symtom som patienten kom med, var säkert riktig. Problemet var bara att den bedömning som läkaren gjorde och den rekommendation han gav inte gick fram till patienten. I många kulturer ger läkaren vid varje åkomma ofta någon stark medicin eller ännu hellre en spruta. Hos patienten ger denna konkreta handling en känsla av att få något verkligt kraftfullt mot symtomet och det lugnar situationen. Vi har även en mer specialiserad läkarmottagning, där vi går till olika läkare beroende av symtom. Kvinnornas erfarenhet är att magbesvär kan ha ödesdigra följder i sina hemländer men det har det sällan i Sverige. Kvinnorna visade med sina exempel hur mycket sjukvården tar för givet, vilket inte sällan leder till kränkningar. Dessa kulturella skillnader är viktiga att uppmärksamma för att minimera missförstånd och öka förtroendet mellan patient och läkare.

Livet i exil

Ett återkommande tema under året var hur det är att förlora ett barn i en annan kultur. Alla påminns mycket känslösamt om sitt förlorade barn men också om familjens atomisering efter flykten och vad man förlorat i flykten från sitt hemland. Familjerna har under kriget spritts över världen och där det inte är ovanligt att släkten lever i tre olika världsdelar. Det fanns en oro för familjens öde och hur övriga släktingar hade det. Allt glider sakta ihop. Svårigheter att upprätthålla traditioner och att hålla kontakt med släkten. I gruppen blir det i perioder stor oro då några av de tillsynes stabila mammorna är fyllda av sin sorg. Alla är starkt berörda av de förluster de gått igenom. Vid några tillfällen stoppas processen i gruppen då det blir för känslösamma påminnelser. Det händer att man väljer att stanna hemma med familjen och inte gå till gruppen i dessa stunder.

I exilen sätts den egna identiteten på hårda prov. Hela den kontinuerliga identitetsbekräftande stödet reduceras i det nya landet. Du hör inte ditt modersmål omkring dig, du presenterar dig själv på ett främmande språk. Kulturella normer, lagar och regler är annorlunda. Förhållandet till släkt och vänner har förändrats. Du möter ett annorlunda landskap och klimat. Lukter, färger och smaker är inte sig lika. Exilen innebär en utmaning mot identiteten som andra människor inte utsätts för på samma sätt. Ett sätt att hantera situationen sker genom extra vaksamhet och observation. Många väljer även att bo med människor från sin egen kultur omkring sig. Det ger en känsla av trygghet och identitetsbekräftande upplevelser. En av deltagarna sa: ”När jag åker från centrum med spårvagn och kommer till Angered börjar jag känna mig trygg och som hemma.” En del i denna trygghet handlar om att möta andra som är lika mig, att tala och lyssna till sitt eget språk.

Gruppträffarna handlade ofta om skillnader i kulturer och vilka uttryck detta fick. Exempelvis olika syn på pojkar och flickor som bland annat har till följd att flickorna är

hårdare hållna än pojkarna; synen på alkohol och andra droger; synen på föräldraskapet och framförallt på tonårsföräldrar. Ytterligare ett tema har handlat om kvinnlig könsstympning. En fråga som kom upp vid ett par tillfällen gällde upplevelsen av tystnaden i mötet med människor i Sverige. Samma tystnad i mötet med en annan i hemlandet skulle man tolka som galenskap. Träffarna med kulturmötena i fokus var fyllda av energi i gruppen och alla deltog i diskussionen.

Vi talade om bevarandet av den egna kulturen i det nya landet. På främmande mark fanns en tendens att bevara den egna religionen och kulturen starkare än som görs i det land man tvingats överge. När man förlorat de materiella banden skapas ett symboliskt vi som grundar sig djupt i offret av att ha lämnat.

Det fanns en oro för utvecklingen i det egna landet och för vad som hände med släktingar när kriget blossade upp.

Gemensamt för flera mammor i exilen var en viss social degradering. Den livserfarenhet, arbetslivserfarenhet och personliga auktoritet man hade i hemlandet var svår att uppnå i det nya. De flesta behärskade inte landets språk och eftersom vi utifrån våra olika kulturella sammanhang tänker och kommunicerar olika fick man ofta uppleva sig som missförstådd och ouppskattad.

Vi har självfallet berört hur det är att vara invandrare i Sverige, att tvingas lämna sitt hemland. Så gott som alla i gruppen har kommit till Sverige som flyktingar från kriget i sina länder.

Längtan bort och längtan att resa blev till sist till en resa i juni 2000 till Bohuslän. Från början fanns en stark önskan att resa utomlands. Runt denna dröm vävdes många samtal. Syftet med resan var att bryta vardagen för lite avkoppling och rekreation samtidigt som vi fick tid att samtala med varandra. Vi hyrde en stuga att samlas i och utgå ifrån.

Resan till kusten

Vi träffades på förortstorget en solig morgon. Det fanns en viss oro i gruppen att lämna sin trygga miljö. Det tog över en timme innan vi kom iväg. Någon vill byta kläder, en annan är försenad, osv. När de flesta är redo att åka vill en mamma stanna och hämta ut medicin på apoteket. Jag börjar bli otålig och vill komma iväg. Jag föreslår att vi hämtar ut medicinen i ett samhälle efter vägen. Gungande afrikansk musik strömmar ur högtalaren i bussen när vi åker iväg. Vi stannar till i Stenungsund för att gå till apoteket. Molnen tornar upp sig. Blixterna börjar slå och regnet vräker ned. Alla vill sitta kvar i bussen. Jag går med mamman till apoteket som ligger på ett innetorg. Där står en folkmassa som sökt skydd mot regnet. Vi banar oss väg genom igenom trängseln och går i riktning mot apoteket. Mamman vänder sig mot mig och säger: ”Bor det inga invandrare här.”

Det är skillnad på torg och torg, tänker jag; blandningen på förortstorget och homogeniteten i folksamlingen i Stenungsund. Jag får en inre bild av segregationen i Sverige.

Fortsättningen av resan blev för många en spännande resa i ett exotiskt landskap och mötet med främmande beteenden. Vad gör svenskarna på sin semester? Vi möter en sommardag där de exotiska svenskarna campar, är vid sommarstugan, stranden eller ägnar sig åt båtlivet. Resan ger en upplevelser från okända platser alldeles runt knuten, platser som går att nå med snabbuss från Göteborg. Utflykten var fylld av energirika diskussioner runt kulturmöten.

Ingå i den juridiska prövningen

Vi stod under våren 2000 inför den rättsliga processen. Som ledare i gruppen strävade vi att få ut så mycket information som möjligt samt att var och en fick pröva sin sak så långt det var möjligt inom lagstiftningen. Jag kontaktade polisens informationsansvarige och de var positiva till att möta en mindre grupp anhöriga på detta sätt. De hade inte tidigare på detta sätt haft träffar med anhöriga under pågående utredning. Polisen kunde givetvis inte berätta några detaljer i utredningen eller ge andra uppgifter än de officiella. Vad de kunde göra, och som visade sig mycket viktigt, var att de tog frågan på allvar, kom till mötet och kunde berätta om hur polisarbetat går till.

Mötet med polisen kom till stånd i slutet av januari 2000. Vid detta tillfälle hade fyra ungdomar häktats som misstänkta för att ha anlagt branden och sällan har ett möte varit så väl tajmat. Självfallet kom vi in på eventuell straffpåföljd och då kom känslorna rejält i svajning. Sveriges relativt sett låga straffpåföljder upplevdes av flera kvinnor som ett hån. De hade erfarenheter från andra rättssamhällen med betydligt strängare straffskalor.

En kvinna framförde denna kväll sin önskan att se de häktade ungdomarna, tala till dem, röra vid dem. I den stunden kunde jag inte föreställa mig att hon ett halvår senare skulle tala till rätten. Men så blev det.

Detta möte var första träffen jag hade med gruppen. Ett livfullt möte som jag så här i efterhand ser hade en betydelse för fortsättningen. Det fanns en frihet att ställa alla frågor, de svåraste frågorna var på bordet och vi höll ihop situationen. Vi kunde gå igenom och förklara det svenska rättssystemet och vi fick en inblick i mammornas rättskultur. Denna ömsesidighet av att lyssna och lära av varandra var satt. Dialogen var etablerad.

Senare under våren var gruppen med på ett större möte med advokater inför den kommande rättegången. Drygt 50 anhöriga kom till detta möte. Vi hade ordnat med fem olika tolkar i salen. Mötet visade att de anhöriga som redan innan varit förberedda och lite orienterade genom gruppträffarna lättare kunde ta in den information som advokaten gav. För andra väcktes den gränslösa sorgen under mötet. När starka känsloutfall välldes upp hos några, började mötet sakta att upplösas genom att flera började lämna salen.

När rättegången startade i maj följde samtliga från gruppen dagligen denna i de tillfälliga lokalerna i Svenska mässan. Det fanns tolkar tillgängliga som täckte de flesta språk, så det gick att följa förhandlingarna på sitt hemspråk. Den kvinna som i januari sagt att hon ville se och ta i de åtalade, talade inför rätten under slutpläderingen. Med känsloladdad stämning och ett målande kroppsspråk ställer hon sig upp inför rätten. Hon får sagt det hon vill säga och berätta inför rätten, allting tolkas. Jag citerar ett litet stycke

av hennes tal: ”De var överens om det största en människa kan orsaka. Jag ber rätten väga och se vad de fyra tilltalade gjort och hur stort det brottet är. Men jag ber herr ordförande, ta det hårdaste straff som finns. Vi är redan drabbade. Men övriga i samhället skall skyddas.”

Hennes tal till rätten kändes som en rik belöning för mig personligen. Det var också ett gott betyg för de insatser samhället hade satsat och det stöd vi lyckades uppbringa i Stödcentrum.

Skola i samhällskunskap

Den rättsliga processen involverade samtliga i gruppen och det tydliggjordes under våren hur rättegången kom att utformas. De erhöll och tog in den kunskap de behövde för att ta till vara sina rättigheter i denna process. När de blev förtrogna med spelreglerna skapades förutsättning för den enskildes föra sin talan så långt svensk lagstiftning tillät. Det rättsliga förfarandet blev begripligt och en delaktighet i detta möjliggjordes. Rättegången innebar att sanningen äntligen kom fram och de fick se de skyldiga och se dem dömda. Många kände en lättnad efter processen i tingsrätten och hovrätten. En lättnad av det var över, att de fått så mycket klarhet som det gick att få fram i vad som orsakade katastrofen. Hela detta halvår var som en praktisk kurs i samhällskunskap, organiserad efter deltagarnas behov av kunskap och information.

Skadeståndprocessen, som skiljdes ut i rättegångarna, kvarstod för de drabbade. Under skadeståndprocessen dök känslan av oro upp i gruppen när man inte hörde av sina advokater under en längre tid. Vikten av en kontinuerlig information går inte nog att understryka.

Analys

Jag ska i följande avsnitt göra ett försök att klarlägga och benämna processer i gruppen på social, psykologisk och kulturell nivå och främst rikta in mig på lärande- och integrationsprocesser. Till en början ska jag besvara frågan: Vad betydde gruppen för deltagarna?

Vad betydde gruppen

Deltagarna fick tillfälle att vara i en tolerant och trygg miljö, där det gavs utrymme att tänka och känna, tala och lyssna, fråga och svara. Träffarnas struktur och kontinuitet gav utrymme till att organisera det kaos som de drabbade befann sig i. De hade hela tiden kontroll över aktiviteterna och kunde när som helst be mig eller andra myndighetspersoner att gå. Det innebar att känsla av inflytande av processen. Vår uppgift som ledare var att hålla i gruppens primära uppgift.

Den engelska barnläkaren och psykoanalytikern Winnicott anför liknelsen av ett frö som skall gro och framhåller vikten att skapa en tillräckligt god miljö så att sädeskornet kan gro och växa efter sina förutsättningar.

Gruppen fick även möjlighet att lära sig hur den svenska vård-, myndighets- och rättsapparaten fungerar. Det innebar, som jag ser det, att var och en fick en möjlighet att inom det svenska systemet driva sin fråga så långt det svenska systemet tillät. Det kan tyckas vara en självklarhet för den som redan kan "spelets regler" och vet vilka pjäser som ingår. Så var det inte för kvinnorna i den här gruppen. Under den här perioden genomgick de ett intensivt lärande, ett lärande på liv och död. Det handlade om att lära sig hur man gör för att finna acceptabla kanaler för att hävda sin rätt och ge uttryck för sin vrede och sorg. Inför rättegången var det viktigt att gå igenom hur processen kommer att vara. Så var och en var förberedd inför detta. Vi hade information med advokater där de gick igenom målsägarnas rättigheter. Vi talade om vilken hjälp man kan få utifrån problem som familjen och den enskilde står inför. Det kunde handla om extra stöd för familjer med många barn. Syskonen erbjöds att delta i sorggrupp för barn och ungdomar.

En viktig början i denna läro- och bearbetningsprocess var att möta deltagarna där de var, upprätta en dialog och inte väja för de frågor som kom upp. Inledningsvis fanns inom gruppen konspiratoriska förställningar riktad mot samhället: "Vad döljer polisen?" Just i den omständigheten att gruppen vände sig till oss med förfrågan låg en förhoppning om förändring även om vi vid många tillfällen inte kunde motsvara de olika hjälpbehov de uttryckte. Vi tog gruppens frågor på allvar och bjöd in representanter som kunde svara upp på dessa frågor samtidigt som vi hade kontinuerliga träffar. I denna punkt började mitt arbete i gruppen.

Det viktiga som jag uppfattar det var att vi trots känslomässiga svängningar i gruppen kunde upprätthålla dialogen. Gruppen hade en viktig uppgift till och det var att lära och lyssna av varandra. Som ledare sökte vi upprätthålla dialogen på flera plan. Det gällde i relation till samhället i övrigt, till var och ens behov. Ett av mottoerna i gruppen var att vi har alla något att lära av varandra. Vi mötte varje individs föreställningar och tolkning av omvärlden. Detta skapade möjlighet till en ökad integration i relation till samhället och en ökad integration inom var och en. Länken mellan oss höll för attacker och det som inledningsvis upplevdes som ont var inte så ont längre. Det innebar att det som projicerats ut kunde successivt introjiceras.

Gruppens uttryck av krav, behov och begär samt deras organisering innebar en utmaning att möta dem där de är. De skapade ett tryck på vår organisation att kunna möta dem just där. Genom dessa kontinuerliga möten skapades ett rum där gruppens behov kunde uttryckas och mötas. Det som var på väg att lösas upp kunde knytas ihop och många gånger ges en språklig och symbolisk representation. Vi skapade en närvaro i en kultur.

Detta ledde till att gruppen, som jag uppfattar det, blev alltmer delaktig ju längre processen fortskred. Genom att efterfråga och lära sig den nya kulturens koder kunde var och en i gruppen lättare orientera sig i sin egen förlust och i samhällets hjälpapparat. Detta skapade förutsättningar för fördjupad delaktighet. En mamma berättade att hon gick lättad från gruppens möte: "Det var lättare på mina skuldror". Det var ett steg inom sig från närvaro till delaktighet.

Successivt kunde familjernas och kvinnornas enskilda behov urskiljas och vi hade möjlighet att utanför gruppträffarnas ramar differentiera det enskilda stödet. Parallellt med våra veckovisa gruppsamtal erbjöds var och en i gruppen massage. Samtliga bar på starka kroppsliga spänningar som satte sig i musklerna. Av massagen lättade spänningar och en känsla av välbefinnande infann sig.

Delat ledarskap

Vi var som sagt två ledare och jag vill betona det lyckade ledarskapet som en förutsättning för de läro- och bearbetningsprocesser som utvecklades. Vi kompletterade varandra. Den kvinnliga ledaren kände gruppmedlemmarna och var väl förtrogen med deras kultur och livsvillkor. I flera avseenden var hon en insider. Hon hade ett stort förtroendekapital hos gruppen och var väl bevandrad i deras kultur. Utåt sett var hon språkröret för gruppen och kunde peka på gruppens behov som helhet och i vilket skeende gruppen befann sig i. Hon var lyhörd och känslig för gruppens underliggande problem. Som beskrivningen från begravningsplatsen i Billdal visade, var jag till en början en outsider. Det tog inte så många gruppträffar förrän det utvecklades en arbetsallians och jag blev accepterad på vissa områden. Jag kunde möta i gruppen i den osäkerheten och misstänksamheten som uttrycktes i ett ifrågasättande. De frågor som låg utanför gruppen kunde jag oftast genom min kunskap om samhället länka vidare till adekvat instans.

Vi var två ledare med olika positioner i gruppen. Den kvinnliga ledaren stod de flesta gruppmedlemmarna nära kulturellt, privat och personligt. Hon hade en mycket viktig hållande funktion i gruppen. Det var lätt att identifiera sig med henne och hennes sätt att ta och skapa sin plats i det nya landet. Hon blev en kvinnlig förebild på hur det går att leva i två kulturer. Hon kunde visa på hur det gick att behålla den kultur man har med sig från rötterna, skaffa sig ett ekonomiskt oberoende via arbete och successivt lära sig koderna att ta sig fram i den nya kulturen. Hon berättade otaliga anekdoter om de fördomar hon mött och hur hon genom att uppge ett svenskt namn vid telefonkontakter med myndigheter eller företag lättare blev mottagen. Hon befann sig i spänningen mellan å ena sidan överidentifikation och lojalitet med mammorna och å den andra avund som kvinnorna kunde rikta mot henne som en invandrarkvinna som lyckats. När dessa processer blev för starka kunde jag balansera upp situationen.

Min position i gruppen var som den tredje i symbiosen, mot en stabil punkt, inte mot tomhet. Den positionen, uppfattar jag, skänker en förmåga och möjlighet till idealisering som skapade utrymme för ett skapande. Det viktigaste som kvinnorna skapade var kanske de tankekonstruktioner där katastrofens följder kunde översättas till dominerande kulturella modeller och där andra perspektiv, t ex det juridiska, kunde begripas.

Vi lever alltid i våra tolkningar och föreställningar om världen. Under året jag fick tillfälle att följa gruppen har dessa våra olika föreställningar i olika omgångar varit uppe på tapeten. I gruppen var sorgen starkt förknippad med utanförskapet som hade med invandringen och exilen att göra. Det saknades förbindelser mellan mammornas

verklighet och samhället. Håri låg vilshenheten. Integration betyder i detta sammanhang att skapa förbindelser mellan den verklighet som jag upplever och omvärlden, att man får en åtminstone delvis delad verklighet. Andra använder ordet kontext för att förklara detta. Kontexter ger struktur åt tidens gång genom att visa på orsakssammanhang och påvisar konsekvenser av olika skeenden.

Jag kan se att jag kunde bidra till att förbinda kvinnorna med samhället men även att förbinda samhället med kvinnornas verklighet. En av mina uppgifter i gruppen var till en början att vara informationsbärare. På gruppträffarna möttes jag ofta av frågan: "Har du något nytt att berätta?" Jag fick även rollen som den svenska kulturens representant och många kvällar talade vi om olikheter och likheter i våra kulturer. Dessa kvällar innehöll ett ömsesidigt lärande.

Som jag ser det så skapades min position som någon som fanns utanför den nära kretsen. Det innebar att det fanns en position utanför den kända kulturella, en position som innebar möjligheten till samtal och dialog med någon annan utanför den snäva kända kretsen. Gruppen hade tidigare erfarenheter av som jag ser omedvetna processer som skapade konflikter, konflikter som de som mötte gruppen hade svårt att hantera. Detta hade lett till en isolering av gruppen. När vi kunde mötas och hålla dialogen vid liv samt skapade en miljö där vi kunde lyssna och dela varandras erfarenheter skapades en möjlig process av integration. Ledarrollen bestod kanske framförallt i att skapa förutsättningar, ett rum för varje medlem att tänka och reflektera i i gruppen.

Exil och Symbolisk ordning

De processer jag kommer att beskriva fanns även i andra grupper jag arbetade med. Människor som lever i exil tydliggör detta. De mammor jag kom att arbeta med i gruppen hade flyktingskapet och exilen gemensamt. Livet i exil utmanar identiteten och den imaginära ordningen starkt. Detta under en period då vi behöver allt stöd för inordning i den Symboliska ordningen, där språket har en central betydelse.

Vi människor förhåller oss, enligt Lacan (1966/1989), till världen och till varandra utifrån tre ordningar, den Reala, den Imaginära och den Symboliska. Dessa ordningar existerar sida vid sida. Den *imaginära* (eller bildmässiga) ordningen handlar om identifikationer, om blicken, om kampen om herraväldet. De imaginära relationerna är projektiva och narcissistiska. Detta är knutet till vad Lacan (1966/1989) betecknar spegelstadiet och till jagidentiteten utifrån speglingen i den andre. Den *symboliska* ordningen stödjer sig på språket. Vi lever i en språklig gemenskap med andra människor som är grunden i de symboliska relationerna. Språket begränsar och skapar avstånd men ger oss frihet till olika former av skapande. Den förmedlade och registrerade verkligheten indelas i de som grundas på synen och den som grundas på hörseln, våra båda stora och differentierade sinnessystem. Synen förhåller sig till här och nu medan språket kan omfatta minnen av det förgångna, beskriva här och nu upplevelser samt omfatta antagande om framtiden. Språket talar inte bara om den synliga verkligheten utan också om våra känslor, minnen, drömmar och förhoppningar.

I flyktingskapet möter man starka utmaningar mot sin identitet som andra människor möter i vissa övergångsfaser i livet. Här ligger behovet av en fortlöpande emotionell

bearbetning. Uppbrottet från hemlandet och exilen är en upprepning av livets tidigare uppbrott och övergångar. Det ligger närmast att tänka på separation och individuationsprocessen under våra första levnadsår samt adolescensen som en andra separation och individuationsprocess. I exilen kommer längtan efter det förlorade paradiset att med jämna mellan rum och med växlande styrka att dyka upp. Uppbrottet och flykten aktualiserar även ångesten för den egna aggressionen och dess tänkbara följder. De som emigrerat och flytt har visat på ett eget initiativ och gjort ett val att lämna sitt hemland. Hur upplever de som stannat kvar i landet detta val? Längtan av att återvända är ofta väldigt stark. Här utvecklas många gånger en skillnad mellan föräldrarna och barnen som växer upp i det nya landet. Barnen och ungdomarna i familjerna kommer ibland i en kulturkonflikt. Ungdomarna ställs inför problemet i hur stor utsträckning de skall hålla fast vid föräldrarnas kultur, religion och värderingar och i vad mån de skall tillägna sig det nya landets seder och forma sin identitet efter detta. För alla ungdomar sker en frigörelse från föräldrarna genom en viss distans och naturlig protest. Denna frigörelse kan försvåras och bli dramatisk vid starka krav på familjesammanhållning.

Så länge man inte behärskar det nya landets språk och tänker och kommunicerar på ett annorlunda sätt får man gång efter annan uppleva sig som hjälplös, missförstådd och icke uppskattad. Som främling har man ofta erfarenheter av möten med landets invånare, möten där man mötts med likgiltighet, fruktan, misstänksamhet, öppet fientlighet och med fördomsfulla attityder. Det ökar den egna vaksamheten och sprider en känsla av osäkerhet, förvirring och ilska.

Det är några exempel på svårigheter och påfrestningar flyktingen ställs inför i den nya kulturen och riskerar att utveckla negativa konsekvenser för en själv och ens relation till omgivningen.

Kaos och integration

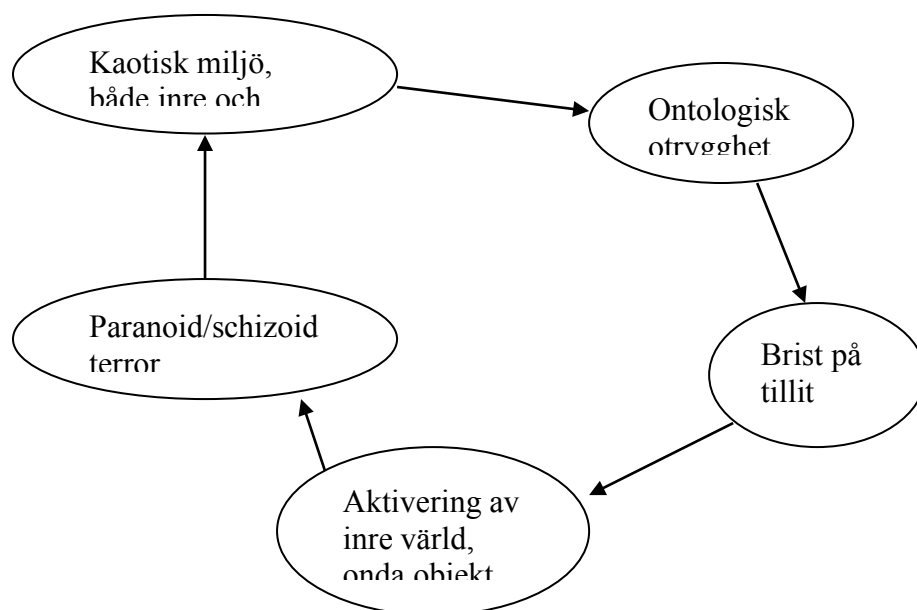
Jag skall försöka återge en integrationsprocess som jag uppfattade var igång inom gruppen och försöka förklara det som skedde.

I en katastrof kommer omedvetna fantasier med nödvändighet att utvecklas och inverka på familjens interaktionsmönster. Vilken mening kommer katastrofen att ha för var och en? Varje familj bär sin egen historia och sin mytologi som präglar familjen och kommer att påverka familjemedlemmarnas föreställningar om sig själva och katastrofen. När ett barn dör hastigt och dramatiskt och orsaken till katastrofen är oklar, sätter varje enskild familjs reaktionsmönster igång. För alla föräldrar innebar brandkatastrofen och förlusten av ens barn en känslomässigt mycket kaotisk upplevelse. Förhoppningen och föreställningen hos många om det trygga landet fick sig en rejäl törn. Den ontologiska tryggheten hotades.

Många familjer i gruppen har varit i Sverige under en relativt kort tid och behärskar varken språk eller det sociala kodsystemet speciellt väl. De har inte tillgång till de svenska tolkningsmallarna. Bristen på tillit till omgivningen ökar. Vistelsen i Sverige har med brandkatastrofen blivit ännu mer oförutsägbar och dessutom farlig, speciellt för

dem som flytt för livet ifrån sina hemländer. Detta sätter i sin tur igång processer inom individen. Det aktiverar en inre värld av onda skrämmande objekt. Jaget hotas av den våldsamt som jaget var ytterligt oförberett på. För att kunna leva i denna inre allt mer skrämmande värld drivs människan in i en värld dominerad av den schizo/paranoida positionen (Klein 1946/1980). En värld präglad av förenklade kategorier av gott och ont. En tudelning med det idealiserade goda på ena sidan och det fruktade hatade onda på den andra sidan. Tänkandet hos personen blir allt mer ödelagt och ersätts lätt med impulsiva handlingar. Känsla, tanke och handling dissocieras. Ställd inför den inre ödeläggelsen utan mening ökar risken för att hämnden och hämndkänslan träder fram som ett desperat famlande efter en rättvisa som inte går att få. Begäret att förpassa den egna fasan in i fienden väcks och genom att agera ut, evakuera den inre upplevelsen ~~man~~ kan man låta sig under en stund berusas av en egen magisk triumf. Detta leder vidare till en ökad kaotisk miljö och så rullar processen vidare, som leder vidare till ökad alienation och utanförskap. Man kan visa processens olika led i följande spiral.

Kaotisk miljö → ontologisk otrygghet → brist på tillit → aktivering av inre värld av onda objekt → paranoid/schizoid terror → kaotisk miljö osv.

Figuren ritad i en spiral

Det avgörande som jag ser det för att bryta spiralen var att skapa en dialog och öppning för reflektion med gruppen, där samtalet skapade möjlighet att sätta ord på det fruktansvärda som inträffat och häva regressionen. Projektionerna avtog och man fick tillbaka sin handlingsförmåga och reflektionsförmåga. Lika viktigt var att ge varje mamma förutsättningar att få det stöd hon behövde för sig själv och sin familj. Genom att arbeta med gruppen här och nu och med deltagande av var och en, med den gemensamma gruppuppgiften kom vi att uppfånga kunskaper och erfarenhet om hur gruppen tänker och agerar på individ- och grupp nivå. Det skapade förutsättningar för

handlingsförmåga hos varje gruppmedlem. Det egna jaget som blev rörligare och flexiblare och ångesten reducerades. Den grupp som fungerade stereotyp blev under resans gång mer flexibel och rörlig. Projektionerna och introjektionerna skapade en aktiv realitetsanpassning. Det fanns en förändringskapacitet i gruppen och en förmåga att påverka sin omgivning.

Det var viktigt att ha utrymme för att låta gruppmedlemmarna uttrycka sin ~~den~~ känsla ibland av ilska, förtvivlan och hat som de bar på. Som ledare handlar det om att psykiskt överlever attackerna utan någon vedergällning. I denna stund härbärgerar du upplevelserna i gruppen. Det som projiceras ut kan så småningom successivt introjiceras. Denna process är integrerande och skapar på sikt en möjlighet av reparation Klein (1940/1988) skriver att "förmågan att med hjälp av den yttre verkligheten avvärja ångest och sorg som hör till den inre verkligheten är olika hos varje individ, men skulle kunna betraktas som ett kriterium för normalitet". När vi kan tolerera den smärtsamma känslan vi projicerat tillräckligt länge för att reflektera över den, är det möjligt att skapa en förändring. För att projektionen skall kunna tas tillbaka måste den göras uthärdlig. När detta skedde har gruppen skiftat från den schizo/paranoida positionen till den depressiva positionen som främjar integration. Den depressiva positionen uppnås inte en gång för alla utan gruppen kommer att pendla mellan dessa positioner.

Grundantagandegruppen, arbetsgruppen och den operativa gruppen

Jag har valt att ta upp ett par psykoanalytiker, Wilfred Bion och Enrique Pichon-Riviere som inspirerat mig i tänkandet och förståelsen kring arbetet med grupper och gruppprocesser. Dessa processer existerar i olika former av grupper och jag har valt att beskriva detta här för att visa på en möjlig förståelse av processen i gruppen.

Wilfred Bion (1993), en engelsk psykoanalytiker, har utvecklat tankar om det omedvetna i arbete i grupper. Bions centrala tanke om grupper är att det alltid finns två aspekter närvarande. Han talar om gruppens primära uppgift, som han benämnde arbetsgruppen. Tendensen att undvika att arbeta med den primära uppgiften är vad som inträffar i vad Bion benämner grundantagandegruppen. Arbetsgruppen är medveten om sin uppgift och kan definiera sin uppgift. Gruppstrukturen finns för att främja lösningen av uppgiften. Ledaren leder så länge hans ledarskap tjänar gruppens uppgift men han är inte den enda som är skicklig och erfaren. Gruppen söker kunskap och lär av erfarenhet.

Bion förklarar varför grundantagandegruppen inte beter sig som arbetsgruppen. Det finns utsagda antaganden i en grupp som ligger utanför medvetandet som kan härledas till gruppens känslomässiga tillstånd. Dessa antaganden ligger till grund för beteendet. Genom att fastställa grundantagandet ges mening åt gruppens beteende och gör det begripligt när gruppen inte fungerar som arbetsgrupp (Bion 1993). Bion beskriver tre olika grundantaganden. Det första benämns *beroende* och söker organisera sig för att söka en ledare som kan tillfredsställa dess behov. Kännetecknade för gruppen är förlusten av det kritiska omdömet och passivitet. Det andra grundantagandet kallas *kamp/flykt*. Det består i övertygelsen om existensen av en yttre fiende, som måste

attackeras och (eller) undvikas. Antagandet syftar till att bevara gruppens existens. Det tredje, *parbildning*, är en omedveten övertygelse att något eller någon i framtiden kommer att lösa det hela, en form av messianskt hopp. De båda begreppen, arbetsgrupp och grundantagandegrupp, är användbara när man vill analysera skeenden och processer i gruppen. Bions tanke är att grundantagandegruppen och arbetsgruppen förekommer samtidigt i växlande grad och skall ses som abstraktioner. De är användbara begrepp när man talar om gruppens sätt att fungera.

I den omedvetna fantasin är beroendegruppens ledare allsmäktig, i kamp/flyktgruppen oslagbar/omöjlig att fånga och i parbildningsgruppen fantastisk men ännu inte född. I arbetsgruppen är beroendegruppens ledare tillförlitlig, kamp/flyktgruppen modig och slutligen parbildningsgruppens ledare kreativ.

I min grupp kom det att pendla mellan positionerna grundantagandegrupp och arbetsgrupp. Det fanns, när jag kom in, en tendens till grundantagandet kamp/flykt. Gruppen ställde ibland realistiska krav där ansvaret för framsteg inte låg hos individen utan enbart på samhället. Som jag uppfattade det handlade det främst om den känslomässiga förlusten och en osäkerhet att orientera sig i den nya situationen. Denna starka projektion riskerade att hindra oss att tillsammans finna ett sätt att skapa och upprätta en process. Grundantagandet flykt/kamp har, som de övriga två grundantagandena, en förmåga att på ett sofistikerat sätt vara konstruktivt för att fullfölja den primära uppgiften. I gruppen kan det ses som att slåss eller fly för orättvisor som är negativa för den enskilde.

Den argentinske psykiatern och psykoanalytikern Pichon-Riviere (1965/1995) utvecklade en teori och teknik för vad han betecknade *operativ grupp*. Detta arbete var en viktig inspirationskälla i arbetet med gruppen. En operativ grupp är fokuserad på uppgiften som kan handla om lärande, bot, arbetsorganisationens svårigheter etc. Under denna uppgift vilar en annan implicit som tydliggörs då processen av lärande och samspel i gruppen avstannar och gruppen riskerar att stagnera. Genom klargörande siktar man på att bryta upp stereotypa mönster som försvårar lärande och kommunikation. Uppgiften blir då att bearbeta de två grundläggande ångestformerna, rädsla för förlust av existerande strukturer och rädsla av attack i en ny situation. Ytterligare en ångest skulle jag vilja tillägga kan vara närvarande nämligen ångesten och rädslan för en inre upplösning och fragmentering. I den operativa gruppen löper klargörande, kommunikation, lärande samt uppgiftslösande samman. Det beror enligt Pichon-Riviere på att arbetet med uppgiften öppnar möjligheter att lösa upp ångestsituationer. I samarbete och inläring vid lösningen av en uppgift kommer individen i bättre stånd att leva i sin värld och kunna påverka den. Lärandet innebar att mammorna kunde ta till sig kunskap för att använda och inkorporera den i sin livssituation.

Pichon-Riviere talar även om en faktor han benämner *telé* som består i förmågan var och en av oss har att arbeta ihop med andra. Positiv och negativ *telé* skapar de affektiva faktorer och det affektiva klimatet i gruppen. Den positiva *telén* är förmågan att arbeta

med någon annan, att acceptera den andre. Motsatsen är den negativa telén som handlar om svårigheter var och en har att arbeta med någon annan, att avvisa den andre.

Arbetet med gruppen och grupprocessen att bli delaktig i den rättsliga processen och skapa ökad visshet och adekvat hjälp för var och en i gruppen är exempel på detta. I denna process arbetade vi med gruppens gemensamma uppgift och kunde hela tiden stämma av i en dialog med gruppen. Detta arbete möjliggjorde integrationsprocessen.

Skapa sammanhang

Människan är som jag ser det ett kunskapssökande subjekt vilket innebär att hon aktivt strävar efter meningsbärande sammanhang. Den danska vetenskapsjournalisten Tor Nørretranders (1993) anser att lärande sker i gränslandet mellan känt och okänt – på randen till kaos.

”Beräkningar som fortsätter i all oändlighet motsvarar vatten. Allting flyter. Det råder kaos, oklarhet. Det kan vara intressant nog men blir lite trivialt i längden eftersom det aldrig blir något av det. Det verkligt intressanta är det oförutsägbara beräkningar som ligger nära gränsen mellan fast och flytande, nära övergången mellan fast och flytande, nära övergången mellan is och vatten. /- -/ Det är på randen av kaos, på gränsen mellan ordning och kaos, som det verkligt intressanta händer. Det är där nya strukturer uppstår” (1993, sid. 489-490).

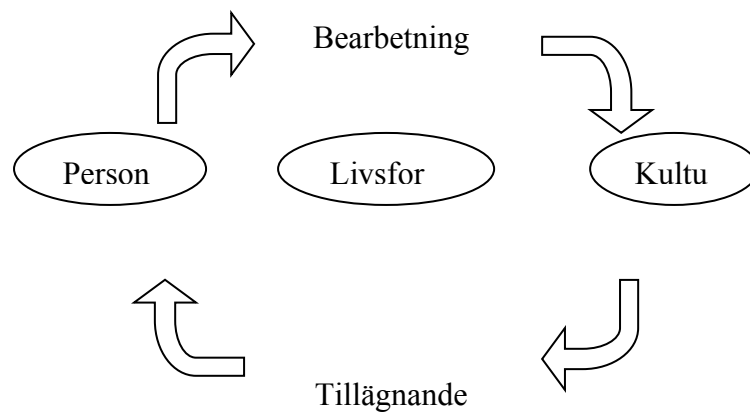
Det var i denna kustlinje mellan två kulturer vi kom att mötas. Tillsammans kom gruppen under året att utpröva gränser och överskrida andra utan att göra något avkall på gruppens syfte och kärna nämligen att skapa visshet, bli delaktig och få adekvat hjälp och stöd i sin situation. Den kulturella omställning som alla flyktingar ställs inför är omvälvande för familjen. En avgörande faktor för familjen och dess enskilda personer är hur de förhåller sig i mötet med de nya omständigheterna.

Livsform

Ett sätt att beskriva detta möte och möjlighet till integration mellan människan och kulturen gör Madsen (2001) i sin bok *Socialpedagogik*. I den socialpedagogiska bildningsprocessen, menar Madsen, är strävan att åstadkomma möjlighet att utveckla resurserna identitet, solidaritet och mening. Dessa resurser, skriver Madsen vidare, kan människan tillägna sig genom att vara integrerad i sitt samhälle och sin kultur. Att vara disintegrerad betyder i denna mening att vara berövad tillgång på identitets, solidaritets och meningsbärande livssammanhang.

Med begreppet *livsform* betecknar Madsen den synliga praxis en person utvecklar i mötet med sin kultur. ”Livsformen är så att säga syntesen mellan de subjektiva potentialerna och de objektiva livsvillkoren.” Den ”kan förstås som handlingsfältet för samspel med andra människor – en livspraxis som verkar förmedlande mellan personen och dennes kultur” (Madsen 2001, sid. 163). Livsformens subjektiva innehåll innebär att den skall tillåta handlingsmöjligheter för individen som upplevs som att det råder

överensstämmelse mellan resurser och handlingsmöjligheter – mellan bilden av henne själv och omgivningens krav. Livsformens objektiva innehåll kan sägas beskriva internaliseringen av kulturella normer för umgänge med andra. Om denna internalisering sker som en ömsesidig process mellan tillägnande och skapande finns en möjlighet att internaliseringen av yttre förväntningar leder till en upplevelse av inre mening. Livsformen är då en social praxis som upplevs som meningsfylld då den integrerar personens praxis med hennes kultur (Madsen 2001).

Figur 2. Livsformen som förmedlare mellan person och kultur (Madsen 2001).

Det var i detta ömsesidiga samspel gruppen kom att utveckla en avgörande kraft att möta det nya samhället och integrera en del av det de mötte.

Utifrån Madsens teori om livsform går det att beskriva gruppen och deltagarna som handlingsfältet för samspel med andra människor och en livspraxis som verkade förmedlande mellan personen och dennes kultur. Gruppen skapade ett sammanhang där det var möjligt för deltagarna att möta, bearbeta och tillägna sig nya erfarenheter.

Jalla, jalla

Jag avslutar med att ge en berättelse som belyser det samspel mellan lärande och tillägnade Madsen talar.

En vårkväll 2001 bestämmer vi oss för att se filmen Jalla, jalla på en biograf nere i city. Filmen är gjord av den libanesisk regissören Josef Fares och skildrar kulturmöten i Sverige idag. Alla i gruppen gillar förslaget. En kvinna ringer en vän i området och ber honom köra oss i sin stora Van. Allt organiseras på en kvart och vi hoppar in. Färden går utan problem ned till centrum. Lite trångt är det med tio personer i en bil för åtta. Vi köper biljetter och bänkar oss. Vi fyller en hel bänkrad på bion med vår tolk i mitten. Hon viskar översättningar på valda delar och det hörs en del goda skratt från vår bänkrad. Vi skrattar tillsammans. Jag känner att vi ingår i varandras gemenskap.

Det var annorlunda på begravningsplatsen. Den känsla av utanförskap och vilshenhet jag hade i första mötet med kvinnorna och deras kultur, insåg jag, var en liknande

känsla de ställdes inför mötet med det svenska samhället. Under de 18 månader jag har haft möjlighet att träffa och arbeta med gruppen har jag mött en i huvudsak reflekterande grupp kvinnor som ställts inför mycket smärtsamma år efter förlusten av sina barn. Uppbrottet från hemlandet och integrationen i det nya landet kräver sitt pris, som sett lite olika ut för mammorna. Jag har också mötts av det utanförskap som så lätt och ibland ömsesidigt uppstår inför det som är annorlunda. Det som många gånger upprörde mig som behandlare var den oförmåga vi har i samhället att i verklig mening ta till vara den kunskap som dessa kvinnor bär med sig. Hur kan vi fortsätta att utestänga grupper från arbete? Hur kan vi fortsätta med att hålla på att timanställa eller deltidsanställa kvinnor i denna situation i den kommunala vården samtidigt som vi i det offentliga samtalet talar om bristen på arbetskraft inom samma vård? Den ekonomiska försörjningen är en mycket viktig faktor i processen att påverka och få kontroll över sitt liv.

Veckan efteråt delar vi intrycken. Filmen var en alldeles utmärkt utgångspunkt för fortsatta samtal kring kulturkrockar som alla stod inför i en värld av allt snabbare förändring. Flera talar om svårigheten de står inför med sina barn och ungdomar som lever i två kulturer. En kultur hemma och en annan utanför hemmet. Mammorna vill att deras barn bildar familj med någon från den egna kulturen. Vad händer om barnen bryter med sin kultur? Utesluts de ur den kulturella gemenskapen? Föräldrarna i sin tur lever med rädsla om den egna kulturens upplösning. Familjerna står inför mötet med en kultur som innebar en genomgripande förändring över ett årtionde.

Med detta lilla brottstycke vill jag även visa på den solidaritet som på många håll kommer till uttryck. Man hjälps åt i livet. Alla delar erfarenheten av flykten och exilen i det nya landet och man hjälper den andra som kommer i svårigheter. Jag mötte många gånger uttryck för en stark sammanhållning och solidaritet där det gemensamma var flykten och exilen i det nya landet.

Utanförskap kombinerat med traumatiska upplevelser är en stor utmaning för vårt samhälle, kunskapen finns idag vad vi behöver inrikta oss på. Känslan av att kunna påverka sitt liv och vara i ett sammanhang är väsentlig. Detta skapar vi endast i relationen människor emellan. Jalla, jalla. Bråttom, bråttom.

”Livet kan bara förstås baklänges men måste levas framlänges”

Sören Kierkegaard

Litteratur

Bion, Wilfred R. (1993) *Vid närmare eftertanke*. Stockholm: Natur o Kultur.

Klein, Melanie (1940/1989) Sorg och dess samband med manodepressiva tillstånd. I *Kärlek skuld och gottgörelse*. Stockholm: Natur och Kultur.

Klein, Melanie (1946/1989) Anteckningar om några schizoida mekanismer. I *Kärlek skuld och gottgörelse*. Stockholm: Natur och Kultur.

Lacan, Jacques (1966/1989) *Écrites*: Stockholm: Natur och Kultur.

Madsen, Bent (2001) *Socialpedagogik*. Lund: Studentlitteratur.

Nörretranders, Tor (1993) *Märk världen. En bok om vetenskap och intuition*. Stockholm: Bonniers Alba.
Pichon-Rivière, Enrique (1965/1995) *Grupos operativos y la enfermedad unica*. I El proceso grupal.
Buenos Aires: Ediciones nueva visiones.